

Životní úroveň v krajích České republiky – změny za dvě desetiletí jejich existence

Living standards in the regions of the Czech Republic - changes in two decades of their functioning

Adam Kadlec, Ivana Kraftová

<https://doi.org/10.33542/VSS2022-1-01>

Abstract

The aim of the article is to present the changes that have occurred in the standard of living in the regions of the Czech Republic established in 2000, during their twenty years of functioning. The means for this comparative evaluation is a model in the 3*4 format, i. e. four relevant indicators in three main areas. The result of the analysis is to capture changes in the position of individual regions in each of the selected indicators, in each area of evaluation and in the overall assessment of the achieved standard of living. It shows that while the variability taken together is decreasing, this is not always the case in the individual indicators assessed. The findings presented can provide an impulse for managing the strengths and weaknesses affecting the standard of living at both the regional and national levels.

Keywords: standard of living, comparative model, economic, social and environmental areas, degree of variability

Úvod

Devadesátá léta minulého století znamenala pro Českou republiku nejen radikální změnu politické orientace země a přechod na tržní ekonomiku, ale také reformu veřejné správy. Diskuze, které na toto téma probíhaly, nebyly bez emocí, tehdejší vládní garnitura upřednostňovala centralismus, v němž spatřovala záruky snadnější transformace země. Nicméně ústavním zákonem (ČR, 1997) vzniklo k 1. lednu 2000 čtrnáct vyšších územních samosprávných celků – krajů jakožto veřejnoprávních korporací, jejichž hlavním posláním je pečovat „...o všestranný rozvoj svého území a o potřeby svých občanů“ (ČR, 2000a). První volby do krajských samospráv však proběhly až o 11 měsíců později, v listopadu 2000. Nové krajské územní celky začaly tudíž de facto fungovat až od ledna roku 2001. Důležitým momentem byla pro fungování krajů druhá etapa reformy veřejné správy, v níž byly zrušeny okresní úřady (ČR, 2002) a jejich kompetence byly přerozděleny mezi kraje a obce. Kraje s cílem zajistit své hlavní poslání zpracovávají strategie rozvoje územního obvodu kraje, které se stávají součástí naplňování záměru „...zajistit dynamický a vyvážený rozvoj území České

republiky se zřetelem na kvalitu života a životního prostředí, přispět ke snižování regionálních rozdílů a zároveň umožnit využití místního potenciálu pro zvýšení hospodářské a sociální úrovně jednotlivých regionů“ (ČR, 2000b).

Regionální politika ČR, stejně jako celé Evropské unie, cílí soustředěně na snižování regionálních disparit, neboť velké socioekonomické rozdíly mezi regiony mohou vyústit v sociální nestabilitu, nepokoje či politické konflikty. Lze se však setkat s názory, že existence nerovností mezi regiony je žádoucí, protože může působit jako podnět k rozvoji a motivaci regionů zlepšit své postavení (Pavlík a kol., 2016). Dosáhnou-li však disparity určité hranice a stanou se příliš výraznými, přestávají působit stimulačně, což může mít za následek závažné ekonomické, sociální a politické důsledky. Většinou jsou proto regionální disparity vnímány spíše jako jev negativní, který je třeba eliminovat, jak ukazuje např. ve vztahu k příjmové nerovnosti ve slovenských vyšších územních celcích Bobáková (2020).

Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit, k jakým výsledkům dospěly v roce 2000 ustanovené vyšší územně samosprávné celky za dvě desetiletí své existence z hlediska relevantních parametrů životní úrovně a jak se tyto změny podílejí na snižování meziregionálních disparit v rámci České republiky.

1. Životní úroveň a kvalita života – přístupy k jejich hodnocení

Stojí za připomenutí, že pojem kvalita života užil pro označení šesté etapy ekonomického rozvoje společnosti W. W. Rostow (1973). Tak doplnil svých pět fází vývoje společnosti, pro jejichž klasifikaci aplikoval v roce 1960 jako hlavní kritéria technický pokrok, růst a změny ve struktuře výroby (Rostow, 1991). Tak identifikoval: tradiční společnost (primitivní zemědělství, nízká úroveň vědy); přechodnou společnost (vznik státu, aplikace nových technologií); vzlet (průmyslová revoluce); vyspělost (rozvoj průmyslu na základě vědeckých poznatků) a éru vysoké masové spotřeby. Právě tuto poslední fázi později kritizoval, protože byla poznamenána masovou nezaměstnaností, rostoucími cenami, kriminalitou a zhoršováním environmentálních problémů. Kvalitu života pak považoval nejen za další etapu vývoje, ale i za cíl socioekonomického rozvoje.

Kvalita života velmi úzce souvisí s životní úrovní. Velmi nadčasově o tom hovoří Harari (2017), z jehož úvah lze dedukovat, že životní úroveň představuje multidimenzionální podmínky pro žít. Tyto životní podmínky jsou do jisté míry sdílené (ne všechny, některé jsou silně individualizované, ale lze je pro určitou část společnosti průměrovat) a kvalitu života do značné míry ovlivňují, ba předurčují. Kvalita života – způsob prožívání života – je pak ryze individuálním prožitkem, který objektivně nelze posoudit.

Protikladnými stavy ve vztahu k blahobytu a kvalitě života jsou beze sporu chudoba, materiální deprivace a sociální exkluze. Takové stavy má snahu společnost eliminovat, tedy vytvářet podmínky pro dobrou životní úroveň (na úrovni minimálně standardu – který

pochopitelně není exaktně definován, neboť je proměnlivý v čase), jež následně umožní zvyšovat onen socioekonomický cíl, tj. kvalitu života, jejíž vnímání je v rukou každého jedince.

Pákistánský vědec Mahbub al Hak ve své konstrukci hodnocení lidského rozvoje vychází z humanistických idejí Aristotela a Imanuela Kanta, ale rovněž Adama Smithe (Kraftová, 2015). Lidský rozvoj vnímáný jako možnost „...vést dlouhý a zdravý život, být vzdělaný a mít slušnou životní úroveň...“ (UNDP, 1991) považuje za vrcholový účel. To dokládají i slova A. Sena, který pléduje za podporu „...bohatství lidského života, spíše než bohatství ekonomiky, v níž lidé žijí...“ (UNDP, 2014), obdobně jako zdůvodňující text první Zprávy o lidském rozvoji z roku 1990, v němž je zdůrazněno, že „...příjem je prostředkem, nikoli cílem ...“ (UNDP, 1991).

Monitorování kvality života a životní úrovně má pro společnost, jejíh rozhodovací sféru velký význam. Přístupy jsou ale odlišné. Pro hodnocení kvality života jsou nutně využívány kvalitativní výzkumy, tj. subjektivní přístupy k hodnocení. Určitě lze za zajímavý systém označit Eurobarometr (Evropská komise, 2021), který realizuje rozličné průzkumy veřejného mínění, a to i v oblastech týkající se kvality života a životní úrovně. Bez významu nejsou ani výzkumy kvality života, které realizuje Světová zdravotnická organizace (WHO, 1997). Převažujícím přístupem hodnocení životní úrovně jsou ale kvantitativní, tj. objektivní výzkumy, založené na vyhodnocování sledovaných ukazatelů – jak míry blahobytu, tak míry chudoby. Nicméně některé výzkumné přístupy jsou kombinované. Jedním příkladem může být Index Happy Planet (WEAll, 2021), který se orientuje na tzv. „udržitelný blahobyt“ a hodnotí přitom i) jak jsou lidé spokojeni se svým životem; ii) jak dlouho lidé obvykle žijí pomocí ukazatele očekávané délky života, iii) ekologickou stopu – tedy jak velký je jejich dopad na životní prostředí. Cílem tohoto kombinovaného výzkumu je nacházet cestu směrem k životnímu stylu s vyšším blahobytem a nižší ekologickou stopou jedince.

Mezi nejznámější dlouhodobě realizovaná celosvětová hodnocení vztahující se ke kvalitě života, resp. k parametrům významněji ovlivňující, patří index lidského rozvoje (HDI), který již zaznamenal řadu mutací (UNDP, 2020a), a multidimenzionální index lidské chudoby (MPI). HDI obrací pozornost na zdravý život, vzdělání a životní úroveň, pro niž je hlavním parametrem hrubý národní důchod na obyvatele (UNDP, 1990). MPI, jenž slouží rovněž k hodnocení naplňování Cílů udržitelné rozvoje Organizace spojených národů (SDGs), sleduje v podstatě stejné oblasti jako HDI, obsažené indikátory jsou však pochopitelně jiné, např. v životní úrovni figuruje přístup k pitné vodě či materiály, z nichž je postaveno lidské obydlí (UNDP, 2020b).

Odborníci věnující se této problematice aplikují i jiné přístupy k hodnocení kvality života a životní úrovně. Např. Whelan a Maître (2010) vypracovali alternativní ukazatele chudoby v rozšířené Evropské unii s ohledem na režim sociálního zabezpečení a socioekonomické rozdíly v míře chudoby. Jiní se věnují určitým – z hlediska zvyšování blahobytu nikoli

zanedbatelným – souvisejícím problémům. Weziak-Bialovska (2016) si všímá prostředí, kde se soustřeďuje chudoba v rozvinutých zemích a poznamenává, že „...v zemích s nízkým počtem chudých je obecně chudoba relativně vyšší ve velkých městských oblastech“. Na druhé straně správně upozorňují na určitá úskalí využívání technologického pokroku ke zvyšování kvality života Kirsanov, Istomin a Mihaliková (2020): pokrokové digitální technologie nebudou fungovat, pokud jejich obyvatelé nebudou dostatečně vzdělaní s kompetencemi pro jejich využívání.

Rovněž v České republice obrací odborníci na oblast hodnocení kvality života a životní úrovně svou pozornost. Jeden z prvních kompozitních indikátorů představuje index kvality a udržitelnosti života (IKUŽ), který mapuje pomocí objektivních dat životní úroveň pro potřeby cílení národní, ale i evropské regionální politiky (Potůček a kol., 2002). Na něj navazuje regionální index kvality života (RIKŽ) zaměřující se na kvalitu života na úrovni krajů, jenž vychází z chápání lidského rozvoje podle UNDP, a to požadavku naplnit tři základní oblasti lidského rozvoje – dlouhý a zdravý život, přiměřenou životní úroveň a zajištění tvořivého života s dostatečným vzděláním (Mederly a kol., 2004). K těmto českým iniciativám lze zařadit i úžeji koncipovaný model meziregionální komparace míry ohrožení chudobou a materiální deprivací, do něhož jsou zahrnuty čtyři parametry: robustnost materiální deprivace, blízkost k hranici příjmové chudoby, nedostatečná gramotnost a dlouhodobá nezaměstnanost, které jsou analyzovány na krajské úrovni (Kraftová a Ďuriová, 2017).

2. Metodika výzkumu

Pro naplnění cíle výzkumu byl vytvořen model hodnocení životní úrovně, pro který byly určeny tři stěžejní oblasti, jež ji významně ovlivňují a které jsou zmíněny i ve výše uvedené citaci zákona o podpoře regionálního rozvoje (ČR, 2000b), a to oblast ekonomická, sociální a environmentální. V zájmu dodržení informační efektivnosti a jednoduché orientaci ve výstupech byly pro každou z těchto oblastí určeny (pouze) čtyři relevantní indikátory, přičemž některé z nich jsou tzv. maximalizační, některé naopak minimalizační. (Proto označení modelu 3*4.) Podmínkou pro zařazení ukazatele do modelu bylo jeho sledování na úrovni krajů. Přehled zvolených indikátorů zachycuje tabulka 1.

Zdrojem hodnot ukazatelů je databáze Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2022). Jsou porovnávány roky 2000 (vznik krajů) a 2020 (poslední dostupná data). U dvou ukazatelů dochází z důvodu nedostupnosti dat k odchylkám. U EKO4_KAP není hodnota za rok 2020 k dispozici, proto je nahrazena nejbližší dostupnou hodnotou z roku 2019. Druhým ukazatelem je ENV4-INV, jehož konzistentní hodnoty jsou momentálně k dispozici od roku 2004 do roku 2019. Ty jsou tedy v analýze využity pro rok 2000 (rok 2004) a 2020 (rok 2019).

Tabulka 1: Přehled ukazatelů zařazených do modelu hodnocení životní úrovně

Oblast	Zkratka	Ukazatel	Jednotka	Typ
ekonomická	EKO1-MZD	Hrubá průměrná měsíční mzda na osobu	Kč	max
	EKO2-HDP	Hrubý domácí produkt v krajích na 1 obyvatele	Kč	max
	EKO3-NEZ	Obecná míra nezaměstnanosti v krajích	%	min
	EKO4-KAP	Míra investic jako podíl hrubého fixního kapitálu na hrubém domácím produktu	%	max
sociální	SOC1-DEL	Průměrná délka života	roky	max
	SOC2-UCH	Podíl uchazečů o zaměstnání déle než 1 rok z celkového počtu uchazečů	%	min
	SOC3-TER	Podíl obyvatel ve věku 15 a více let s terciárním vzděláním	%	max
	SOC4-CIN	Registrované trestné činy v krajích	činy	min
environmentální	ENV1-STA	Koeficient ekologické stability ^a	.	max
	ENV2-DUS	Emise NO _x REZZO ^b 1-4 ^c za rok – oxidy dusíku	t/km ²	min
	ENV3-SIR	Emise SO ₂ REZZO 1-4 za rok – oxid siřičitý	t/km ²	min
	ENV4-INV	Investice na ochranu životního prostředí	tis. Kč	max

Zdroj: vlastní zpracování

Vysvětlující poznámky:

a – Koeficient ekologické stability zahrnuje podíl ekologicky příznivých ploch a ploch, které zatěžují životní prostředí. Čím vyšší je hodnota koeficientu, tím vyšší ekostabilizační potenciál území vykazuje. Je však nutné mít na paměti, že ani jeho vysoká hodnota vysokou stabilitu území nezaručuje, představuje pouze vhodné podmínky pro její vytvoření (ČSÚ, 2014).

b – REZZO = Registr emisí a zdrojů znečišťování ovzduší Českého hydrometeorologického ústavu (ČHÚ, 2022).

c – Číslovky 1-4 v názvu ukazatele značí, z jakého zdroje jsou emise produkovány. Rozmezí 1-3 připadá pro stacionární zdroje, 1-4 zahrnuje navíc zdroje mobilní (ČSÚ, 2014).

Pro komparaci napříč různorodými ukazateli byla aplikována standardizace rozpětím, která jejich hodnoty převádí do intervalu <0,1>. Nejhorší výsledek odpovídá hodnotě 0, nejlepší hodnotě 1. Maximalizační ukazatele („čím větší hodnota, tím lépe“) byly standardizovány pomocí vzorce (1), minimalizační („čím menší hodnota, tím lépe“) pomocí vzorce (2).

$$X_{max} = \frac{\text{skutečná hodnota} - \text{minimální hodnota}}{\text{maximální hodnota} - \text{minimální hodnota}} \quad (1)$$

$$X_{min} = \frac{\text{maximální hodnota} - \text{skutečná hodnota}}{\text{maximální hodnota} - \text{minimální hodnota}} \quad (2)$$

Důležité pro vyhodnocení výsledků je uvědomit si, že standardizované hodnoty neukazují úroveň ukazatelů v jejich skutečných jednotkách, ale že jde vždy o relativní pozici kraje v daném ukazateli vůči ostatním krajům, a to stále v intervalu <0,1>.

Hodnocení souhrnné životní úrovně je provedeno jako aritmetický průměr standardizovaných hodnot jednotlivých ukazatelů. Pomocí průměrů příslušných ukazatelů je dále porovnán posun mezi lety 2000 a 2020 v každé ze tří oblastí životní úrovně. Přehled o pozici každého z krajů podle jednotlivých 12 ukazatelů ve dvou hodnocených letech je zpracován do paprskových grafů, které jsou přílohou článku. Indexy růstu jednotlivých hodnocených ukazatelů, vypočtené z jejich skutečných hodnot, umožňují pohled na jejich změny, který sice postrádá prvek poziční mezikrajské komparace, ale ilustruje lépe dynamiku změny každého ukazatele životní úrovně v kraji.

Změna ve variabilitě jednotlivých ukazatelů mezi rokem 2000 a 2020 je zachycena pomocí variačního koeficientu (3), který udává v procentech podíl směrodatné odchylky a aritmetického průměru.

$$v_x = \frac{s_x}{\bar{x}} \cdot 100 \quad (3)$$

S vazbou na stanovený cíl jsou stanoveny dvě výzkumné otázky:

- 1) Jak naplňují kraje ČR svou roli ve vztahu ke zlepšování životní úrovně po dvou desetiletích své existence?
- 2) Podařilo se snížit za hodnocené období disparity mezi kraji v jednotlivých hodnocených parametrech životní úrovně?

3. Výsledky výzkumu a diskuze k nim

Výsledky, které jsou zde prezentovány, se týkají jednak změn v průměrné souhrnné životní úrovni v jednotlivých krajích, dále průměrných změn v každé ze tří oblastí životní úrovně, tj. ekonomické, sociální a environmentální, a to pomocí standardizovaných hodnot. Tyto výsledky jsou pak doplněny přehledem indexů růstu jednotlivých ukazatelů zařazených do modelu podle krajů, standardizované hodnoty jsou pak využity pro znázornění relativní pozice každého kraje v obou sledovaných letech v grafické příloze. Rovněž jsou představeny výsledky týkající se změny v regionálních disparitách českých krajů v hodnocených parametrech životní úrovně.

3.1 Změna v průměrné souhrnné životní úrovni

Standardizované hodnoty souhrnné životní úrovně, jak je zachycuje tabulka 2, ukazují na kumulovanou pozici kraje za hodnocené oblasti životní úrovně, a to v rámci intervalu <0,1>. Kromě toho je určeno i pořadí krajů z hlediska dosažené životní úrovně. Co se týče změny pozice kraje při hodnocení životní úrovně, tak v šesti krajích došlo k jejímu zlepšení v roce 2020 proti roku 2000. Jde o kraj Středočeský, u něhož tato změna měla vliv na zlepšení pořadí mezi kraji, a to o čtyři místa; obdobně u kraje Pardubického, kde došlo dokonce o zlepšení pořadí o pět míst, dva kraje – Královéhradecký a Zlínský – se posunuly o jedno místo výše,

další dva – Ústecký a Olomoucký – své pořadí nezměnily. Z osmi krajů, u nichž došlo ke snížení standardizované hodnoty životní úrovně, stagnuje pořadí Hlavního města Prahy, Karlovarského a Moravskoslezského kraje; o jedno místo si pohoršil kraj Jihočeský a Liberecký, o dvě místa Plzeňský kraj, Kraj Vysočina už o 3 místa a Jihomoravský kraj zaznamenává zhoršení dokonce o čtyři místa v pořadí.

Tabulka 2: Porovnání standardizovaných hodnot životní úrovně a pořadí krajů ČR mezi roky 2000 a 2020

ukazatel	souhrnná životní úroveň			pořadí		
	rok	2000	2020	změna	2000	2020
Hl. m. Praha	0.685	0.670	↓	1	1	stagnace
Středočeský	0.536	0.563	↑	6	2	zlepšení
Jihočeský	0.629	0.562	↓	2	3	zhoršení
Plzeňský	0.564	0.531	↓	3	5	zhoršení
Karlovarský	0.436	0.396	↓	12	12	stagnace
Ústecký	0.237	0.268	↑	14	14	stagnace
Liberecký	0.542	0.525	↓	5	6	zhoršení
Královéhradecký	0.474	0.519	↑	10	9	zlepšení
Pardubický	0.480	0.534	↑	9	4	zlepšení
Vysočina	0.536	0.511	↓	7	10	zhoršení
Jihomoravský	0.554	0.520	↓	4	8	zhoršení
Olomoucký	0.438	0.479	↑	11	11	stagnace
Zlínský	0.521	0.525	↑	8	7	zlepšení
Moravskoslezský	0.369	0.332	↓	13	13	stagnace

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSU (2022)

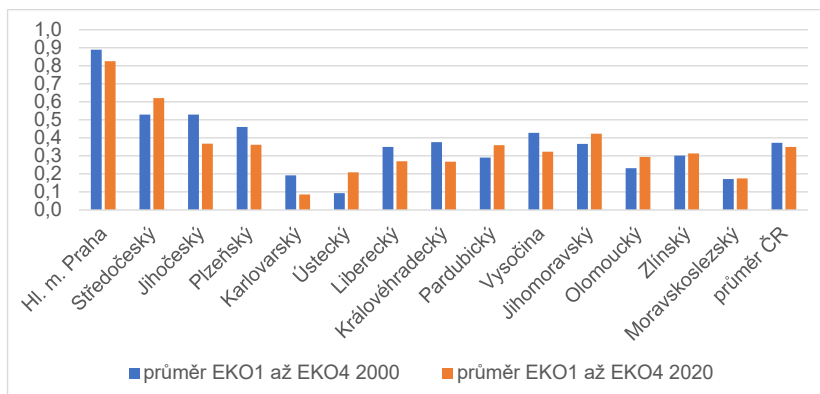
Z tohoto souhrnného pohledu je patrné, že existují rozdíly ve vývoji životní úrovně českých krajů a je vhodné zaměřit pozornost na to, jak si který kraj stojí v jejich jednotlivých oblastech.

3.2 Změna v ekonomické oblasti životní úrovně

Průměrná standardizovaná hodnota ekonomické oblasti životní úrovně krajů České republiky dosáhla v roce 2000 hodnoty 0,372, v roce 2020 se snížila na 0,350, což svědčí jednak o nízké úrovni průměrné pozice (mírně nad hranicí 1/3 intervalu), jednak mírném přiblížení se krajů. V roce 2000 činilo variační rozpětí průměrů standardizovaných hodnot mezi

nejlepším Hlavním městem Prahou a nejhorším Ústeckým krajem 0,795, zatímco v roce představovalo hodnotu 0,740, přičemž nejhorším se stal Karlovarský kraj.

Obrázek 1, který ilustruje změny průměrných standardizovaných hodnot ukazatelů ekonomické oblasti mezi sledovanými roky, ukazuje, že svou pozici zlepšil kraj Středočeský, Ústecký, Pardubický, Jihomoravský a Olomoucký; o stagnaci lze hovořit v případě Zlínského a Moravskoslezského kraje. U druhé poloviny krajů se jejich pozice v ekonomické oblasti životní úrovně v relaci k ostatním krajům snížila.

Obrázek 1: Srovnání průměrných standardizovaných hodnot ukazatelů českých krajů za ekonomickou oblast v letech 2000 a 2020

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2022)

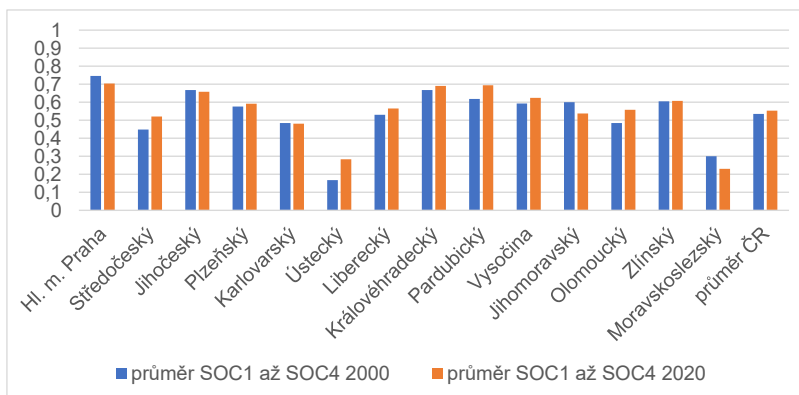
Zhoršení pozice stále vedoucího Hlavního města Prahy způsobila zejména ztráta nejlepšího stavu v nezaměstnanosti, kterou obsadil v roce 2020 Pardubický kraj. Obsazení poslední pozice Karlovarským krajem v roce 2020 zapříčinily jeho nejhorší hodnoty v průměrných mzdách, hrubém domácím produktu na obyvatele i v nezaměstnanosti.

3.3 Změna v sociální oblasti životní úrovně

V sociální oblasti životní úrovně – viz obrázek 2 – je viditelně vyrovnanější pozice, už zde není Hlavní město Praha dominujícím prvkem. V roce 2020 dostihují její pozici Královéhradecký a Pardubický kraj a v těsné blízkosti se ocitá kraj Jihočeský, Vysočina a Zlínský kraj. Bez zajímavosti není odlišnost změny ve dvou z hlediska sociální oblasti životní úrovně problémových krajů, a to Ústeckého, který zaznamenává v roce 2020 nárůst na zhruba dvojnásobek původní pozice, a Moravskoslezského, jehož pozice ztelně poklesla. Pokles

zaznamenává rovněž Jihomoravský kraj, Hlavní město Praha, ale také mírně Jihočeský a Karlovarský kraj.

Za zmínku stojí i fakt, že průměr standardizovaných hodnot za kraje ČR přesahuje i v roce 2000 polovinu intervalu (0,535), v roce 2020 ještě vzrůstá (na 0,553) se snižujícím se variačním rozpětím, což signalizuje více tendenci k růstu než k poklesu.

Obrázek 2: Srovnání průměrných standardizovaných hodnot ukazatelů českých krajů za sociální oblast v letech 2000 a 2020

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2022)

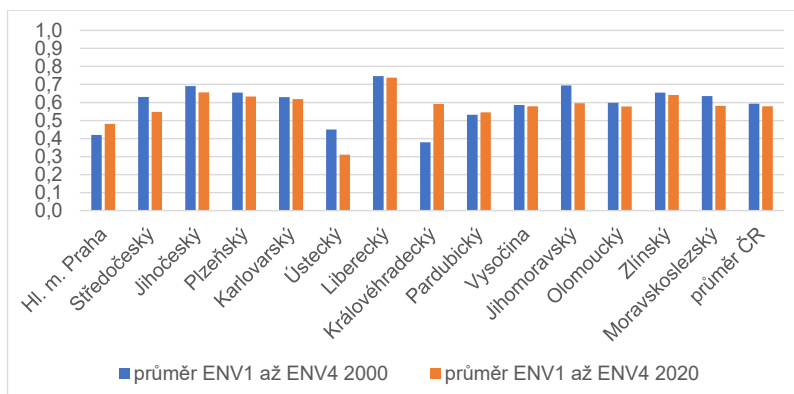
V sociální oblasti životní úrovně Hlavního města Prahy hraje jednoznačně negativní roli otázka bezpečnosti, neboť počet registrovaných trestných činů představuje nejvyšší, tj. nejhorší hodnotu mezi českými kraji, což je odrazem faktu, že s koncentrací obyvatelstva roste míra kriminality. Odlišný vývoj Ústeckého a Moravskoslezského kraje (obdobně strukturálně postižených) je dán tím, že v Ústeckém kraji se zlepšil ukazatel dlouhodobé nezaměstnanosti a mírně také podíl obyvatel s terciárním vzděláním a snížila se mírně kriminalita; naopak Moravskoslezský kraj obsadil v roce 2020 nejhorší pozici v dlouhodobé nezaměstnanosti, navíc se mu zhoršila pozice z hlediska délky života a kriminality. Za velmi dobrým stavem v Pardubickém a Královéhradeckém kraji stojí jednoznačně nízká dlouhodobá nezaměstnanost, ale také nízká a snižující se kriminalita, tedy významné indikátory zvyšující sociální oblast životní úrovně obyvatel.

3.4 Změna v environmentální oblasti životní úrovně

Environmentální oblast životní úrovně se pohybuje – obdobně jako sociální oblast svými průměrnými standardizovanými hodnotami nad polovinou intervalu jak v roce 2000

(0,593), tak v roce 2020 (0,578), avšak v klesajícím módu, spojeného s nárůstem variačního rozpětí.

Obrázek 3 dokládá, že premiantem v této oblasti je Liberecký kraj, největší zlepšení zaznamenává Královéhradecký kraj a naopak největší zhoršení pozice kraj Ústecký. Hlavní město Praha dosahuje pouze podprůměrných pozic, což zapříčiňuje minimální dosahovaná hodnota koeficientu ekologické stability vyplývající objektivně z charakteru území této metropole, která je současně krajem, ale příčinou je také nejhorší stav emisí oxidů dusíku. Svou pozici v environmentální oblasti životní úrovně však Hlavní město Praha záměrně vylepšuje investicemi do životního prostředí, kde dosahuje pozici nejvyšší.

Obrázek 3: Srovnání průměrných standardizovaných hodnot ukazatelů českých krajů za environmentální oblast v letech 2000 a 2020

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2022)

K nejlepší pozici Libereckého kraje je nutno dodat, že hodnota jeho průměrné pozice v obou sledovaných letech je negativně ovlivněna nízkými investicemi do životního prostředí, které – právě s ohledem na jeho dobrý stav – nejsou ve velké míře zapotřebí. Nepřehlédnutelné poklesy pozic u Středočeského a Jihomoravského kraje jsou způsobeny shodně mírným zhoršením pozice koeficientu ekologické stability (který se ocitá v obou letech na 12. a 13. místě), ale také výrazným snížením pozice z hlediska investic do životního prostředí.

Ústecký kraj zaujímá po oba roky nejhorší pozici z hlediska emise oxidu siřičitého, zatímco v emisích oxidů dusíku se jeho pozice zlepšuje, ovšem stále je druhý nejhorší za Hlavním městem Prahou. Rovněž u Ústeckého kraje došlo k výraznému snížení pozice v investicích do životního prostředí. Nesrovnatelně lépe vyznívá situace u Moravskoslezského

kraje, kterému se daří zlepšovat svou pozici v emisích oxidů dusíku, bohužel v emisích oxidu siřičitého nikoli, ale současně vykazuje zlepšování své pozice v investicích do životního prostředí. Tento kraj vykazuje střední pozici v koeficientu ekologické stability, což lze přičítat jeho velkému území, kde jsou oblasti jak ekologicky problematické (samotné Ostravsko), tak ekologicky příznivé (zejména Beskydy a Jeseníky).

3.5 Míra růstu analyzovaných ukazatelů životní úrovně krajů

To, v jaké míře rostou/klesají hodnoty ukazatelů zařazených do modelu hodnocení životní úrovně velmi jednoduše ilustrují hodnoty indexů jejich růstu, jak je zachycuje tabulka 3. V ní je každý indikátor označen zkratkou (viz tabulka 1), současně je připomenuto, zda jde o ukazatel maximalizační (žádoucí je růst), či minimalizační (žádoucí je pokles).

Tabulka 3: Indexy růstu jednotlivých analyzovaných ukazatelů životní úrovně mezi roky 2000 a 2020 jednotlivých krajů a ČR jako celku vypočtené z jejich skutečných hodnot

ukazatel	EKO1-MZD	EKO2-HDP	EKO3-NEZ	EKO4-KAP	SOC1-DEL	SOC2-UCH	SOC3-TER	SOC4-CIN	ENV1-STA	ENV2-DUS	ENV3-SIR	ENV4-INV
kraj/typ	max	max	min	max	max	min	max	min	max	min	min	max
Hl. m. Praha	2.32	2.53	0.55	0.91	1.05	0.72	1.86	0.46	1.07	0.62	0.07	1.93
Středočeský	2.71	2.05	0.25	0.99	1.05	0.62	3.00	0.49	1.05	0.60	0.44	1.29
Jihočeský	2.61	1.98	0.31	0.65	1.05	0.60	2.22	0.47	1.08	0.71	0.23	0.93
Plzeňský	2.68	2.15	0.35	0.69	1.05	0.55	2.04	0.59	1.08	0.59	0.28	1.32
Karlovarský	2.57	1.67	0.56	1.10	1.04	0.52	1.62	0.44	1.10	0.53	0.23	1.38
Ústecký	2.65	1.93	0.23	0.94	1.05	0.58	2.04	0.45	1.10	0.41	0.30	0.72
Liberecký	2.66	1.91	0.47	0.85	1.05	0.66	2.24	0.48	1.15	0.69	0.19	0.95
Královéhrad.	2.74	2.23	0.43	0.67	1.05	0.58	2.31	0.50	1.06	0.57	0.24	1.74
Pardubický	2.70	2.20	0.19	0.82	1.04	0.40	2.01	0.46	1.06	0.53	0.23	2.41
Vysočina	2.79	2.33	0.32	0.66	1.04	0.57	2.61	0.60	1.02	0.70	0.35	2.07
Jihomorav.	2.78	2.45	0.28	0.84	1.04	0.77	2.13	0.55	1.05	0.65	0.32	0.85
Olomoucký	2.73	2.28	0.24	0.85	1.04	0.53	2.31	0.56	1.10	0.57	0.41	1.51
Zlínský	2.60	2.39	0.23	0.77	1.04	0.52	2.11	0.54	1.09	0.61	0.28	1.75
Moravskosl.	2.47	2.31	0.25	0.79	1.04	0.78	2.13	0.56	1.05	0.55	0.44	2.39
ČR	2.64	2.09	0.30	0.85	1.05	0.61	2.13	0.50	1.08	0.57	0.27	1.48

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2022)

Z tabulky 3 je patrné, že pět hodnocených minimalizačních ukazatelů vykazuje mezi sledovanými roky pokles.

U maximalizačních ukazatelů tak jednoduchý komentář není možný. Sedm z nich zaznamenává nárůst a lze jejich změnu tedy hodnotit v zásadě pozitivně. V případě tvorby

hrubého fixního kapitálu vykazuje růst jen Karlovarský kraj. Je třeba si ale uvědomit, že tento indikátor je koncipovaný jako podíl tvorby hrubého fixního kapitálu na hrubém domácím produktu. V jediném Karlovarském kraji tedy byl zaznamenán větší index růstu tvorby hrubého fixního kapitálu než index růstu hrubého domácího produktu. Ovšem další analýzou dat Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2022) lze jednoznačně potvrdit, že na uvedené poklesy míry investic v roce 2020 (tzv. pandemickém roce) oproti roku 2000 jsou výjimkou. V předchozím roce 2019 (pandemií ještě nepoznamenaném) vykazují všechny kraje indexy růstu tvorby hrubého fixního kapitálu, a to v intervalu 1,4 (Jihočeský kraj) až 2,8 (Hlavní město Praha).

Druhý maximalizační ukazatel s nejednoznačnými výsledky, tedy investice do životního prostředí, vykazují pokles u čtyř krajů. U nich lze ale považovat za určitou kompenzaci investic vynaložené neinvestiční náklady na životní prostředí, neboť tyto představují v posledním hodnoceném roce podle dat ČSÚ (2022) násobky vynaložených investic, a to v Jihomoravském 2,6krát více, v Jihočeském kraji 3,2krát více, v Ústeckém kraji 4,2krát více a v Libereckém kraji dokonce 6,7krát více.

Na tomto místě je vhodné pokusit se odpovědět na otázku vážící se k cíli prezentovaných výsledků výzkumu: Jak naplňují kraje ČR svou roli ve vztahu ke zlepšování životní úrovně po dvou desetiletích své existence?

Aplikovaný model analýzy jednotlivých oblastí životní úrovně ukazuje, že parametry životní úrovně se v krajích ČR co do dosažené úrovně odlišují. V každém kraji lze vysledovat určitá silná a slabá místa. To ostatně velmi dobře ukazuje grafická příloha příspěvku, která ukazuje změnou plochy n-úhelníku i na změny v dílčích indikátorech. Jednoznačně nejlépe vynívá velikostí této plochy Hlavní město Praha i přes svůj handicap nízkého koeficientu ekologické stability a problém vysokého počtu registrovaných trestných činů, naopak neméně plochu, i když se známkami zvěšování, představuje Ústecký kraj. Vedle toho např. plocha Libereckého kraje ukazuje na jeho silné stránky v životním prostředí a bezpečnosti, oproti některým parametrům ekonomické oblasti životní úrovně.

Využijí-li se pro odpověď na položenou otázku i hodnoty indexů růstu, pak lze odpovědět, že i přes komplikovanost, komplexnost a provázanost parametrů životní úrovně se české kraje snaží zhostit své role péče o potřeby obyvatel ve smyslu zlepšování podmínek jejich života dobře.

3.6 Změna v míře variability ukazatelů životní úrovně českých krajů

Zatímco odpověď na první otázku směřuje k naplňování role krajů jako vyšších územně samosprávných celků a k hodnocení výsledků každého z nich, otázka druhá směřuje k míře naplňování stanovených cílů regionální politiky ve smyslu snižování regionálních disparit, a to ve spojitosti se zvyšováním ekonomického a sociálního potenciálu.

S tímto účelem byla analyzována variabilita ukazatelů jednotlivých oblastí životní úrovně. V tabulce 4 je u každého ukazatele pro oba hodnocené roky uvedena maximální a minimální hodnota v příslušných jednotkách (viz tabulka 1) a hodnota variačního koeficientu v procentech.

Tabulka 4: Změny v míře variability českých krajů v jednotlivých ukazatelích v letech 2000 a 2020

ukazatel	EKO1-MZD		EKO2-HDP		EKO3-NEZ		EKO4-KAP	
	2000	2020	2000	2020	2000	2020	2000	2019
min	11 721	31 187	179 281	332 037	4.2	1.6	25.2	21.5
max	18 865	43 847	457 757	1 156 808	16	4.7	40.9	39.9
var. koef. (%)	13.3	9.0	30.4	39.3	39.1	32.3	12.8	15.0

ukazatel	SOC1-DEL		SOC2-UCH		SOC3-TER		SOC4-CIN	
	2000	2020	2000	2020	2000	2020	2000	2020
min	73.3	76.9	25.2	14.2	5.5	10.2	7 993	4 422
max	76.4	80.5	46.2	35	20.4	38	82 957	38 059
var. koef. (%)	1.1	1.2	16.1	24.8	43.5	36.1	81.3	75.3

ukazatel	ENV1-STA		ENV2-DUS		ENV3-SIR		ENV4-INV	
	2000	2020	2000	2020	2000	2020	2004	2019
min	0.3	0.32	1.54	1.1	0.62	0.2	227 951	315 182
max	2.1	2.41	26.97	16.7	13.82	4.2	4 318 199	8 312 614
var. koef. %	42.4	44.9	120.8	125.4	89.4	101.2	78.3	94.2

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat ČSÚ (2022)

Pozn.: Jednotky minimálních a maximálních hodnot ukazatelů odpovídají těm, které jsou uvedeny v tabulce 1.

Pokud by jako akceptovatelná byla meziregionální variabilita na úrovni 50 % směrodatné odchylky z průměru, pak by bylo možné konstatovat, že ukazatele ekonomické oblasti životní úrovně analyzovaného modelu vykazují akceptovatelnou meziregionální variabilitu, v oblasti sociální ji jeden (kriminalita) přesahuje, v oblasti environmentální tuto hranici naopak nepřekračuje jen jeden (koeficient ekologické stability).

Nicméně druhá otázka ve vztahu k cíli příspěvku byla formulována takto: Podařilo se snížit za hodnocené období disparity mezi kraji v jednotlivých hodnocených parametrech životní úrovně? V ekonomické oblasti se tento cíl nedaří naplnit u hrubého domácího produktu na obyvatele, kde se odlehlou hodnotou stává v roce 2020 Hlavní město Praha, a v míře

investic, kde variabilitu zvyšuje zejména Středočeský kraj. V sociální oblasti se nepodařilo snížit variabilitu u ukazatele délky života, který přitom vykazuje nejnižší variační koeficient ze všech hodnocených indikátorů. Pozitivní přitom je, že k nepatrnému zvýšení variability tohoto maximalizačního ukazatele dochází při souběžném zvýšení jeho minimální i maximální hodnoty. Druhý ukazatel týkající se dlouhodobé nezaměstnanosti zvyšuje v roce 2020 svou variabilitu více, ale i zde je možno pozitivně hodnotit, že je toto zvýšení doprovázeno snížením minimální i maximální hodnota tohoto minimalizačního ukazatele.

Oblast environmentální nenaplnuje sledovaný cíl snižování disparit v žádném z hodnocených ukazatelů. Na druhou stranu i zde pohled na skutečné hodnoty analytika uklidňuje, neboť maximalizační ukazatele se zvyšují ve všech krajích (v těch s lepšími hodnotami dynamičtěji), naopak minimalizační ukazatele se snižují ve všech krajích. Pozitivním jevem tedy je, že životní prostředí se v krajích ČR zlepšuje a v okamžiku, kdy se podaří eliminovat i odchýlené hodnoty (zejména Ústeckého a Moravskoslezského kraje, ale i Hlavního města Prahy), lze očekávat významné snížení disparit i v této oblasti životní úrovně.

Závěr

Během prvních dvaceti let své existence se v roce 2000 ustanovené vyšší územně samosprávné celky – kraje v ČR své role ve vztahu k životní úrovni obyvatel zhostily poměrně úspěšně. V parametrech, jejichž řešení musely jednotlivé kraje akcentovat, jsou rozdíly. Tuto stručnou odpověď na první výzkumnou otázku lze ještě doplnit o zjištění, že v jednotlivých krajích lze vysledovat určité silné i slabé stránky vyplývající z jejich ekonomických, územních, demografických i přírodních specifik. Zároveň je ale vidět – i ze zvoleného nevelkého souboru hodnocených ukazatelů životní úrovně –, že kraje dokáží nezdědka velmi vhodně využít patřičné nástroje na zlepšení životní úrovně v jednotlivých oblastech, právě k eliminaci svých slabých stránek.

Nicméně nelze nezhlednit rovněž fakt, že kraje jsou součástí celku, součástí České republiky, takže na ně působí politické a ekonomické vlivy, které jsou dány právě touto příslušností. Z hlediska porovnání roku 2000 a 2020 je v souvislosti s tím potřeba uvést například celorepublikový (nikoli pouze) vliv pandemie COVID 19, která způsobila snížení rozvojového potenciálu zohledněného v míře investic téměř všech krajů, jelikož nemalá část prostředků byla alokována za účelem snížení dopadu pandemie.

Odpověď na druhou výzkumnou otázku může vyznít až lakonicky: prezentované změny v ukazatelích životní úrovně se na snižování meziregionálních disparit podílejí. Ke snížení disparit ale nedochází ve všech případech, ani stejnou měrou. Nicméně, přestože variační koeficient ukazuje v řadě parametrů životní úrovně zvýšení regionálních disparit mezi lety 2000 a 2020, nelze tuto skutečnost hodnotit zcela negativně, protože přitom šlo zpravidla o radikální

pozitivní změnu úrovně hodnot, z nichž byl počítán průměr. Lze tedy i směr týkající se snižování disparit v ukazatelích životní úrovně mezi kraji ČR označit za správný.

Avšak na počátku třetí dekády existence krajů vyvstávají nové problémy: narůstající inflace spjatá zejména s růstem cen energií, Ruskem vyvolaný válečný konflikt na Ukrajině spojený bezprostředně s imigrační vlnou (také) do ČR, na to navazující vládní rozpočtová opatření... To vše ovlivní i životní úroveň v jednotlivých krajích. Míra inflace je prozatím sledována jen na celorepublikové úrovni, i když výzkumy na téma regionální cenové indexy své výsledky již mají (Kraft a kol., 2015), prozatím však oficiální data o inflaci na regionální úrovni k dispozici nejsou. Prezentovaný model hodnocení životní úrovně ale není dogma a jeho parametry v jednotlivých oblastech mohou být v zájmu srovnatelnosti v navazujícím výzkumu ponechány, nebo modifikovány posouzením jiných parametrů, jejichž významnost v čase vzrůstá.

Literatura

BOBÁKOVÁ, V. 2020. Príjmová nerovnosť v regiónoch Slovenskej republiky. In: *Veřejná správa a společnost*, vol. XXI, no. 1, s. 5-20, ISSN 2453-923, DOI: 10.33542/VSS2020-1-01.

ČR, 1997. Ústavní zákon 347/ 1997 sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky. Získáno 27. března 2022 na 347/1997 Sb. Ústavní zákon o vytvoření vyšších územních samosprávných celků (zakonprolidi.cz)

ČR, 2000a. Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení). Získáno 27. března 2022 na 129/2000 Sb. Zákon o krajích (zakonprolidi.cz)

ČR, 2000b. Zákon 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje. Získáno 27. března 2022 na 248/2000 Sb. Zákon o podpoře regionálního rozvoje (zakonprolidi.cz)

ČR, 2002. Zákon 320/2002 sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů. Získáno 27. března 2022 na 320/2002 Sb. Zákon o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů (zakonprolidi.cz)

ČHÚ, 2022. Informace o emisích ze zdrojů v České republice. Získáno 17. března 2022 na EMISE (chmi.cz)

ČSÚ, 2014. Popis indikátorů udržitelného rozvoje v krajích. Získáno 17. března 2022 na 2.3. Popis indikátorů a jejich vývoj | ČSÚ (czso.cz)

ČSÚ, 2022. Regionální data. Získáno 9. března 2022 na Regionální data ve Veřejné databázi | ČSÚ (czso.cz)

EVROPSKÁ KOMISE, 2021. Eurobarometer. Získáno 13. března 2022 na Browse by themes – Eurobarometer – Public opinion in the European Union (europa.eu)

HARARI, Y. N., 2017. *Homo deus. Stručné dějiny zítřka*. Voznice: Nakladatelství LEDA. ISBN 978-80-7335-502-9.

KIRSANOV, S., ISTOMIN, E., MIHALIKOVÁ, E., 2020. Hodnotenie a implementácia projektov Smart City v Petrohrade. In: *Verejná správa a spoločnosť*, vol. XXI, no. 2, s. 82-97, ISSN 2453-923, DOI: 10.33542/VSS2020-2-06.

KRAFT, J. a kol., 2015. *Regionální cenové hladiny v ČR – teorie, metodika a praxe*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7594-263-1.

KRAFTOVÁ, I., 2015. K problematice disperze lidského rozvoje. In: *Hradecké ekonomické dny 2015, díl II. Sborník příspěvků*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 48-54. ISBN 978-80-7435-547-9.

KRAFTOVÁ, I., ĎURIOVÁ, Z., 2017. Model meziregionálního srovnání míry ohrožení chudobou a materiální deprivací: případ České republiky. In: *Klímová, V., Žítěk, V. (eds.) XX. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, s. 20-26. ISBN 978-80-210-8586-2, DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-1.

MEDERLY, P. a kol. 2004. *Indikátory kvality života a udržitelného rozvoje: kvantitativní, vicerozměrný a variantní přístup*. Praha: CESES, Univerzita Karlova, ISBN b.č.

PAVLÍK, M. a kol., 2016. *Podpora lokální ekonomiky: využití skrytých potenciálů v regionech*. Praha: Wolters Kluwer, ISBN 978-80-7552-390-7.

POTŮČEK, M. a kol. 2002. *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha: Gutenberg, ISBN 80-86349-06-3.

ROSTOW W.W., 1973. The Beginnings of Modern Growth in Europe: An Essay in Synthesis. In: *The Journal of Economic History*, vol. 33, no. 3, p. 547-580, ISSN 1471-6372, DOI: 10.1017/S0022050700078864.

ROSTOW, W.W., 1991. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780521409285, DOI: 10.1017/CBO9780511625824.

UNDP, 1991. Human Development Report 1990. Získáno 13. března 2022 na hdr_1990_en_complete_nostats.pdf (undp.org)

UNDP, 2014. Human Development Report 2014. Získáno 13. března 2022 na Human Development Report 2014 | Human Development Reports (undp.org)

UNDP, 2020a. Technical notes - Calculating the human development indices. Získáno 15. března 2022 na hdr2020_technical_notes.pdf (undp.org)

UNDP, 2020b. The 2020 Global Multidimensional Poverty Index (MPI). Získáno 15. března 2022 na [The 2020 Global Multidimensional Poverty Index \(MPI\) | Human Development Reports](http://The 2020 Global Multidimensional Poverty Index (MPI) | Human Development Reports) (undp.org)

WEAll, 2021. Happy Planet Index. Methodology paper. Získáno 24. března 2022 na Methodology paper - Designed (happyplanetindex.org)

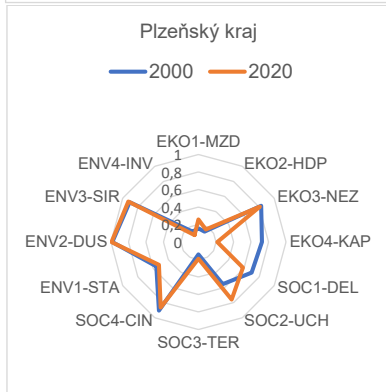
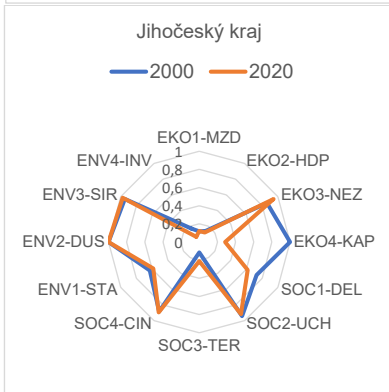
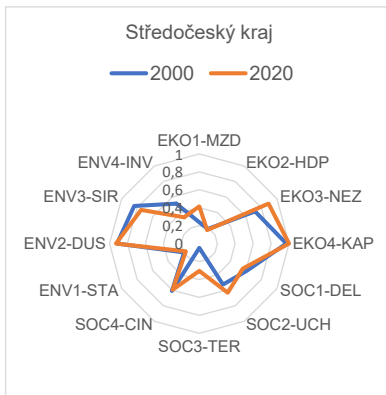
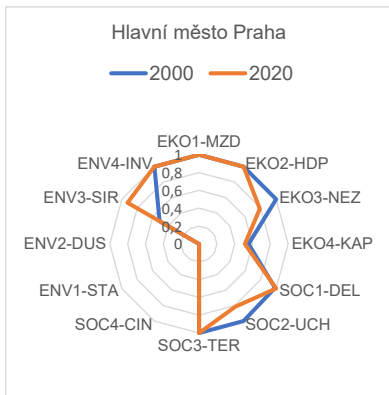
WEZIAK-BIALOWOLSKA, D. 2016. Spatial Variation in EU Poverty with Respect to Health, Education and Living Standards. In: *Social Indicators Research*. vol. 125, no. 2, p. 451-479. ISSN 1573-0921, DOI: 10.1007/s11205-014-0848-7.

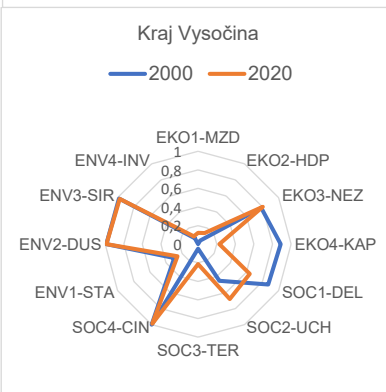
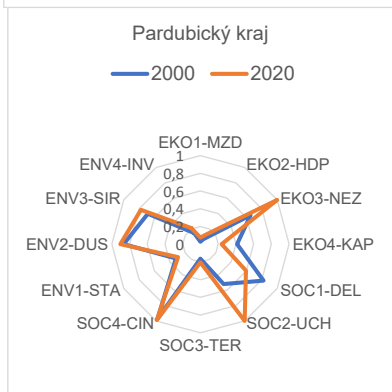
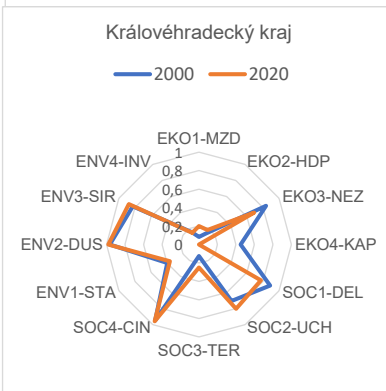
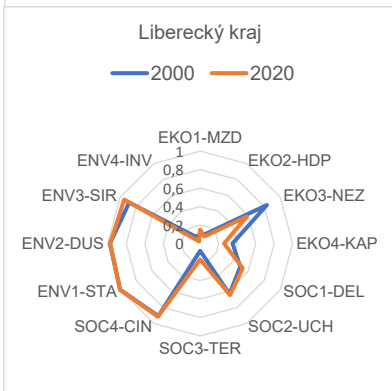
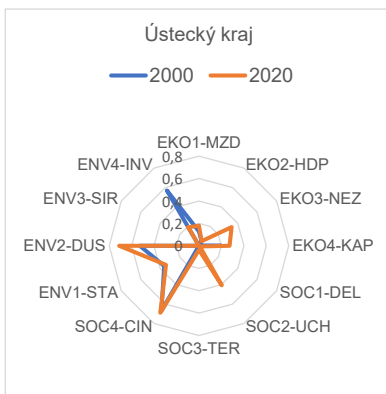
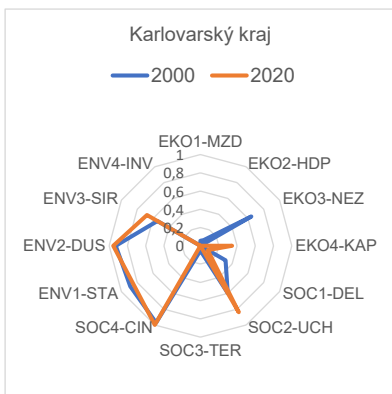
WHELAN, C.T., MAÎTRE, B. 2010. Comparing poverty indicators in an enlarged EU. In: *European Sociological Review*, vol. 26, no. 6, p. 713–730. ISSN 1468-2672, DOI: 10.1093/esr/jcp047.

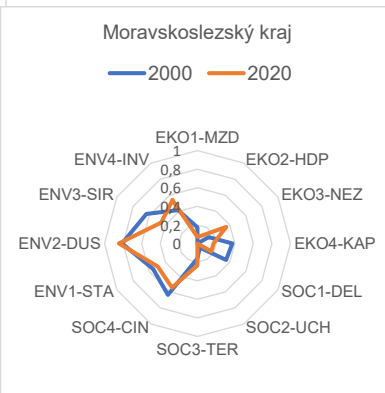
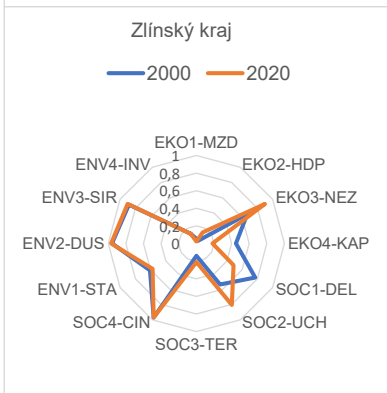
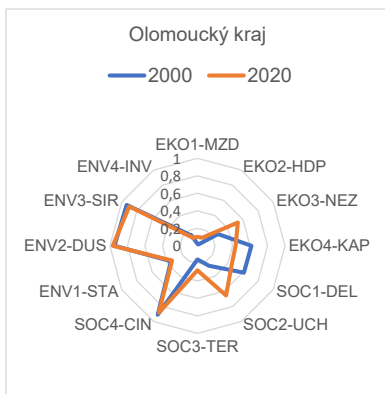
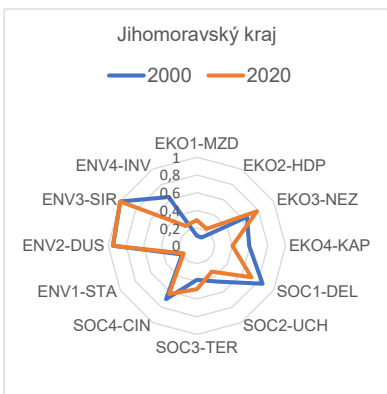
WHO, 1997. Measuring Quality of Life. Získáno 13. března 2022 na WHO/MSA/MNH/PSF/97

Příloha:

Standardizované hodnoty analyzovaných ukazatelů ovlivňujících životní úroveň v jednotlivých krajích ČR – porovnání roku 2000 a 2020

Adresa autorov

doc. Ing. Ivana Kraftová, CSc.
 ID ORCID: 0000-0003-0740-2670
 Univerzita Pardubice
 Fakulta ekonomicko-správní
 Studentská 95, 532 10 Pardubice
 Česká republika
 Email: Ivana.Kraftova@upce.cz

Bc. Adam Kadlec
 Univerzita Pardubice
 Fakulta ekonomicko-správní
 Studentská 95, 532 10 Pardubice
 Česká republika
 Email: adam.kadlec1@student.upce.cz